

Список використаних джерел:

1. Грабович Г. Поет як міфотворець : семантика символів у творчості Тараса Шевченка : [переклад з англ. – 2-е виправлене й авториз. вид.] / Григорій Грабович. – К. : Часопис «Критика», 1998. – 206 с.
2. Липа Юрій. Призначення України / Юрій Липа. – [2-е незмінне видання]. – Нью-Йорк : Накладом Української книгарні «Говерля», 1953. – 308 с.
3. Лімборський І. Освіанізм в українській літературі / Ігор Лімборський // Весвіт. – 1999. – № 5-6. – С. 141-146.
4. Мірчук П. Коліївщина : гайдамацьке повстання 1768 р. / П. Мірчук. – Нью-Йорк : Наукове товариство ім. Т. Шевченка, 1973. – 320 с.
5. Наливайко Д.С. Романтизм / Д.С. Наливайко // Українська література у портретах і довідках: Давня література – література XIX ст. : [довідник] / [редкол.: В.Г. Дончик та ін.]. – К. : Либідь, 2000. – С. 273-275.
6. Сомов О.М. Купалов вечер : избранные произведения / Орест Сомов ; [составление З.В. Кирилук]. – К. : Дніпро, 1991. – 558 с.
7. Сомов О.О. романтической поэзии / О.М. Сомов // «Их вечен с вольностью союз». Литературная критика и публицистика декабристов / [сост. С.С. Волка]. – М. : Современник, 1983. – С. 158–173.
8. Юнг К.Г. Дух в человеке, искусстве и литературе / К. Г. Юнг ; [научн. ред. перевода В. Поликарпова]. – Минск : Харвест, 2003. – 384 с.

The article deals with peculiarities of artistic interpretation of national archetypes in the Russian-language creative heritage of O. Somov. It argues that the belletrist tried to explain the processes of dehumanization of the society and find ideals for its development in the archetypes inherent in the national mythological thinking, when the Ukrainian culture became subject to destruction and representatives of the leading part of the society became spiritually shallow.

Key words and word-combination: archetype, interpretation, mythological thinking, prose.

Отримано: 28.08.2013 р.

В. Т. Поліщук

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

**ПАВЛО ФИЛИПОВИЧ ПРО ПЕТРА ГУЛАКА-АРТЕМОВСЬКОГО
ТА РАННІЙ УКРАЇНСЬКИЙ РОМАНТИЗМ**

У статті наведено ряд посутніх думок П. Филиповича про творчість П.П. Гулака-Артемовського – від сухувато-колючого аналітизму до визнання ролі поета у шуканні нових літературних шляхів.

Ключові слова і словосполучення: котляревщина, етнографічна окремішність, вульгарно-соціологічні міркування, романтична балада, шукач нових літературних шляхів.

Павло Филипович, талановитий письменник і вчений, був одним із найсумлінніших дослідників раннього українського романтизму, залишив цілу низку вдумливих розвідок відповідного змісту («До історії раннього українського романтизму»), «Шевченко і романтизм», «До студіювання Шевченка та його доби», «Шевченко і Гребінка», «Українська стихія у творчості Гоголя»

та ін.), розглядаючи явище раннього українського романтизму в органічній сув'язі з романтичними тенденціями в російській та західноєвропейських літературах. Якоїсь бодай невеликої окремої статті про П. Гулака-Артемівського П. Филипович не написав, але в інших його студіях, у т.ч. й названих вище, ім'я одного з перших класиків нового українського письменства фігурує доволі часто. Та це і природно, бо, по-перше, П. Гулак-Артемівський відіграв таку ж помітну роль у літературному житті України першої половини ХІХ ст., а по-друге, П. Филипович був дуже глибоким знавцем джерельної бази того часу, спеціально студіював її, а також був уважним обсерватором усього тогочасного літературного життя. Зосереджений спочатку на студіюванні передпушкінської та пушкінської пори в російській літературі, П. Филипович згодом (після 1917 р.) зосередив свій аналітичний погляд на паралельній тому часові творчості українських авторів, серед яких був і П. Гулак-Артемівський.

Треба зауважити, що П. Филипович як літературознавець і критик був дуже стриманим в оціночних емоціях, строгим і принциповим (правда, до певного часу, про що нижче), безперечно віддавав перевагу фактам над емоціями.

Оцей його сухувато-колючий аналітизм виявився і в деяких судженнях, одним із фігурантів яких був Петро Гулак-Артемівський. Скажімо, Павло Филипович без усякого пієтету й захоплення, як це траплялося неодноразово до нього й після нього, поглянув на перші десятиліття становлення нової української літератури, започаткованої І.Котляревським, а вслід за ним П. Гулаком-Артемівським, Г. Квіткою та ін. Учений, звісно, не піддавав сумніву фундаментальну значимість появи в нашому письменстві «Енеїди», «Пана та Собаки», «Марусі», він просто уважніше і прискіпливіше вглянувся в літературний контекст і літературний часопростір перших десятиліть ХІХ ст., в той час, який прийнято було називати часом українського літературного відродження, вглянувся і констатував: «Тільки українська література, про відродження якої після 1798 р. так охоче, іноді з великим навіть запалом, пишуть наші критики та історики літератури, дуже поволі розвивалася, занадто вузькими шляхами йшла, несміливим голосом доводила своє право на існування. Яке ж це справді «відродження», коли після «Енеїди» (що мала значний успіх) тільки через десятиліття, року 1807-го, в журналі «Вестник Европь» з'явився новий твір – українською мовою та в старій манері <...>, коли в дальші десятиліття теж можемо назвати лише окремі нечисленні твори кількох письменників, що часто й не друкують своїх спроб, не вірять і в свої сили, і – головне – в придатність самої мови української для широкого літературного вжитку» [1, с.10-11]. Якраз серед тих «кількох письменників» літературознавець називає й П.Гулака-Артемівського, більше того – на його прикладі базує свій присуд: «Друкуючи року 1827-го (через тридцять літ після виходу «Енеїди»!) «Рибалку» Гулака-Артемівського – переробку з Гете, М. Каченовський, редактор «Вестника Европь», прихильник українського слова, просив у передмові «снисхожденья к наречию многочисленных однородцев, соотечественников и сограждан наших»: зазначав, що сам автор (тобто – П. Гулак-Артемівський – В.П.) у листі до редактора називає українську мову «языком почти уже забытым мною» і нерішуче ставиться до її можливостей, і «между прочим, и по влечению любопытства захотел он попробовать, нельзя ли на малороссийском языке передать чувства нежные, благородные, возвышенные, не заставляя читателя или слушателя смеяться, как от Енеиды Котляревского и от других с тою же целью написанных стихотворений» [1, с. 11]. Зауважимо на цій вельми цікавій цитаті, до останніх рядків якої повернемось пізніше, а про згадані в ній «нерішучість» і «влеченья любопытства» П. Гулака-Артемівського скажемо тут.

Обов'язково треба зауважити й на тому, що дуже відчутну жорсткість оцінок, даних П. Филиповичем першим класикам нової української літератури, можна й варто пояснювати тим, що їх він оприлюднює в статті «Поет огненного слова», присвяченій Т. Шевченку. Цілком природно, що особистісна соціально-психологічна, а тим паче соціально-політична інертність перших класиків різко контрастувала з відомою прищиповістю чи й радикалізмом відповідних Шевченкових позицій. Саме звідси такий Филиповичів критичизм щодо попередників Т. Шевченка: «Якого-небудь реформаторства, вогню ідеї, зворушення духовного немає в згаданих письменників. Особливо визначається їхній консерватизм політичний: трудно знайти і в російській літературі таких вірних слуг «Білого царя», як Котляревський, Гулак-Артемовський, Митлинський... Особливо помітно виступає духовний консерватизм попередників Шевченка, коли згадаєш, що в Росії, в границях якої розвивалась українська література, письменники-дворяни – Радипцев, Грибоедов, Пушкін, Рилєєв, Лермонтов – борються з оточенням, протестують, горять, гинуть» [1, с. 12].

Як бачимо, П. Филипович вдається і до облюбованої порівняльної методи задля уявлення власних суджень. Він і далі розгортає цитовану вище думку, додаючи вже й певну літературознавчу семантику: «А в нас провінціально-буржуазний побут, родинне життя, обивательське оточення цілком задовольняли і «Батька української літератури», і його наступників, особливо тих, що утворили так звану котляревщину... Анекдот, веселе або ідилічно-плачливе оповідання – не «холодне» і не «гаряче», а «тепле» – ось що найбільше улубили ці письменники, «творці» нової української літератури. Прагнення подвигу, бажання дійсно відродити свою літературу, піднести її на рівень вселюдськості в них не знайдемо. Коли студіюєш Котляревського, Квітку, Гулака-Артемовського та інших, то ясно бачиш також, що головним стимулом їхньої творчості, спокійної і самовдоволеної, було не дійсне національне почуття, не виразне відчуття слова – головного нерва духовного життя народу, а почуття своєї етнографічної окремішності від великоруської народності...» [1, с. 12]. Далі П. Филипович відзначає також і певну «вторинну» реакцію українських письменників (передовсім І. Котляревського) на з'яву відповідних за жанром чи тематикою творів у російській літературі. Присуди, як бачимо, справді вельми жорсткі, але, треба визнати, мотивовані, особливо ж беручи до уваги проєкцію на Шевченка.

Аби не розривати в цій розвідці «тему проєкцій» творчості перших класиків української літератури на постать і творчість Т. Шевченка, розглянемо тут ще одну працю П. Филиповича – «Шевченко в боротьбі з українською дворянсько-поміщицькою літературою», опублікованою 1934 р. Означення часу написання й публікування статті зовсім не випадкове, бо ж її писав уже «не той» П. Филипович, який писав у 1920-х роках. Заляканий більшовицьким режимом, заляканий репресіями щодо тих же побратимів-неокласиків, заляканий фальшивим процесом «СВУ», це вже був не вдумливий, глибоко фавовий і науково-принциповий літературознавець, а зацькований обиватель, безпринципний у науковому й суто людському сенсі реалізатор вульгарно-соціологічного, «марксівського» літературознавства. Це вже була трагічна постать людини-вченого, яка на позір відмовилася від своїх же сповідуваних наукових позицій, один із «галілеїв» у нашій літературі тоталітарної доби.

Однак ж, повернемося до названої статті. Навіть із її заголовка можна зрозуміти, що мовиться в ній про Т. Шевченка, який нібито боровся з «українською дворянсько-поміщицькою літературою», тобто з літературою своїх попередників і сучасників, серед яких неодноразово називається й П. Гулак-Артемовський.

Вістря своїх видимо вульгаризаторських критичних суджень П. Филипович спрямовує проти вже на той час засудженого режимом академіка С. Єфремова, свого донедавнього старшого товариша, соратника-шевченкознавця і близького земляка. Узявши за точку опори Шевченкову передмову до його ж невиданого т.зв. «Чигиринського Кобзаря» 1847 р., в якому Тарас Григорович доволі різко висловлюється про своїх літературних попередників, у т.ч. й про П. Гулака-Артемовського, який, мовляв, «у пани попився», П. Филипович підводить під ті емоційні Шевченкові оцінки «класову» методологію й відповідно трактує постаті перших класиків нібито Шевченковим словом: «На початку своєї творчої роботи Шевченко виступав з поезією «На вічну пам'ять Котляревському», звертався з віршованим посланієм до Квітки-Основ'яненка, і в листі до останнього в грудні 1841 р., писав: «Спасибі вам і панові Артемовському за ласкаве слово. І спасибі всім тим, хто пише по-нашому або про наше». Тепер, – веде далі П. Филипович, – в другій половині 40-х років, Шевченко виразно усвідомлює, що представники української поміщицької літератури пишуть не про «наше» і не «по-нашому», хоч і беруть матеріал для своїх творів нібито з народного життя» [1, с.151]. За тими ж судженнями П. Филиповича, Т. Шевченко досить скоро «прозрів» у своєму ставленні до попередників, перестав лити «сльози замилювання» над їхніми творами, та ж «Енеїда» стала для Шевченка, мовляв, «вигвором ворожого класу». «Такий присуд, – нотує П. Филипович, – виходить з цієї системи думок, що сформувались у Шевченка в добу «трьох літ», він тісно поєднаний ідеологічно з такого ж роду висловлюваннями (в тій самій передмові) про Гулака-Артемовського, Квітку та ін., і треба рішуче руйнувати всякі концепції, що вихолощують в цитованих Шевченкових словах (про перших класиків – В.П.) класову суть і тлумачать їх як щось нав'язане сторонніми впливами й скороминуще» [1, с.151]. Можна нанизувати ще кілька схожих або й різкіших вульгарно-соціологічних міркувань літературознавця, в яких раз-по-раз фігурує і П. Гулак-Артемовський, але чи варто. І так зрозуміло, що аналізована стаття П. Филиповича цілком ситуативна, не без цілком зрозумілої кон'юнктури, і вона зовсім шгучно викривляє справжнє наукове розуміння П. Филиповичем місця й ролі в українській літературі її перших класиків, у т.ч. П. Гулака-Артемовського, як і видимо спотворює суть Шевченкової еволюції в його ставленні до попередників. Справді, після «трьох літ» і прихильності до кирило-мефодіївців Шевченко «іншими очима» поглянув на спадщину Котляревського, Квітки, Гулака-Артемовського й інших, але той погляд був зовсім не такий, яким його виставляв П. Филипович. Утім, це вже тема не для цієї розвідки.

Повернемось, однак, до «справжнього» П. Филиповича й до його справді наукових суджень про П. Гулака-Артемовського, про його місце й роль в історії українського письменства.

Добрий знавець європейського та російського літературного романтизму, П. Филипович не тільки погоджується з думкою про те, що перші паростки романтизму в українському письменстві зростив саме П. Гулак-Артемовський, а й глибше розкриває процес прищеплення цього явища на український літературний ґрунт. «Мені здається, перш за все, – пише вчений, – що поволі й обережно засвоювали українські автори нові течії європейського письменства, брали лише те, для чого був свій ґрунт в ту добу, добу відродження українського слова... Як про перший крок романтизму в українській літературі звичайно говорять про «Рибалку» Гулака-Артемовського (1827), баладу, перекладену з Гете» [1, с.63]. А далі П. Филипович цитує вже й нами цитований вище лист Гулака-Артемовського до редактора «Вестника Европы», де звертається увага й на ви-

користанні Петром Петровичем при перекладі згаданої балади «малоросійські» пісні, певну їх стилістику. «Чудна, здавалося б на перший погляд, картина, – ще далі нуте вчений, – поет дає переклад європейського романтичного твору, а доводячи, що цей переклад можна зробити, посилається на українські народні жіночі пісні» [1, с.63]. Аргументуючи свої спостереження, П. Филипович стисло аналізує словесно-образну палітру балади «Рибалка», вказує на її своєрідність порівняно з німецьким і російським (Жуковський) варіантами цього сюжету, на стилетворчу функцію слововживань, зокрема й вигуків: «Ці вигуки, характерні для народних казок, «Енеїди» Котляревського, Квітчанин оповідань з народного побуту, надають баладі Гулака-Артемовського більше жвавости, конкретності, народного реалізму... Вигуки зустрічаються в бурлескних творах самого Гулака-Артемовського, що від них він хотів відійти в «Рибалці», але одним з словесних елементів їхніх скористався в перекладі і зробив і свій твір живішим, органічнішим. Пестливими ж словесними елементами пісні скористався він (Гулак-Артемівський – В.П.) для цього... цілком свідомо. Таким чином перша спроба пересадити романтику в українську поезію була тому вдала, що знайдений був свій ґрунт, на який можна було пересаджувати, – і на цьому ґрунті народної поезії, народної творчості виросла квітка, відмінна від німецької – простіша, живіша, ніжніша, навіть інше слово тут можна вжити – сентиментальніша...» [1, с.63]. П. Филипович зазначає, що романтичний «баладний почин» П. Гулака-Артемівського швидко підхопили інші українські автори, зокрема Л. Боровиковський, а згодом і Т. Шевченко, причому останній, як зазначає літературознавець, «висловлював думки, подібні до цитованих думок Гулака-Артемівського [1, с.64]». Тут малися на увазі судження обох класиків про роль у літературі народної пісні.

Певно, можна сказати, що П. Филипович бачив П. Гулака-Артемівського й тим, хто, можливо, й непослідовно, але все ж свідомо брався за подолання явища «котляревщини» в нашому письменстві. Про це може свідчити й цитоване вище твердження про бажання П. Гулака-Артемівського відійти в «Рибалці» від бурлеску. Ще ширше розгортає літературознавець цю тезу в статті «До історії українського романтизму» (1924) [див.: 2]. Реагуючи на працю М. Зерова «Нове українське письменство», П. Филипович не в усьому згоджується з автором нариса, котрий відносить ряд сучасників-наступників І. Котляревського до кола його наслідувачів («котляревщина»), у т.ч. й П. Гулака-Артемівського, у т.ч. не тільки в жанрі травестійної поеми, а й в інших жанрах (байка, ода, послання, «писулька»...). Павло Петрович сподівався, що в розвиток своєї праці М. Зеров «зверне належну увагу на перші кроки нової, відмінної від Котляревського літературної манери...» [2, с.68-69]. Сам же П. Филипович зауважує, що «Безперечно, ще в 20-30-х роках 19 століття поруч з міцним впливом «Енеїди» помітимо і виразний протест проти стилю Котляревського, і свідомі спроби дати щось інше» [2, с.69]. Таким першим свідомим шукачем нових літературних шляхів учений називає П. Гулака-Артемівського з його «Рибалкою» і «свідомим бажанням обминути Котляревського» [2, с.69]. І зовсім цікаве резюме з цих суджень про П. Гулака-Артемівського: «... письменник (хоч і мало продуктивний, не темпераментний) поруч з наслідуванням традицій (Гулак-Артемівський безумовно найвидатніший представник школи Котляревського) вже в середині 20-х років прямує до інших джерел – до народної пісні (своїї) і балади (чужої)» [2, с.69-70]. У цій же своїй статті П. Филипович указує, що вслід за П. Гулаком-Артемівським нові літературні шляхи, тобто не-травестійні, не-бурлескні, стали шукати і Квітка, і Гребінка, пишучи і «з певним ухилом в бік літературних традицій інших народів» [2, с.75].

Іще ширші міркування щодо царини стилю (стилів) у початковому періоді розвитку нової української літератури П. Филипович розгортає в розвідці «Українська стихія в творчості Гоголя» (1927). Він пише про «етнографічно-побутовий напрямок Котляревського та його наступників», про «сентиментально-романтичний напрямок, що виявився в захопленні народною ліричною піснею», і про «романтичний напрямок, що культивував тоді в українському письменстві переважно баладу фантастично-казкову...» [див.: 2, с.475-476]. Вельми показово, що в контексті розгляду кожного з названих напрямів фігурує П. Гулак-Артемівський із тим чи іншим своїм твором.

Утім, не тільки цариною стилю актуальна в контексті цієї розвідки стаття П. Филиповича «Українська стихія в творчості Гоголя». Не менш цікавими й цінними є спостереження вченого над тим, як виявився вплив П. Гулака-Артемівського на творчість українсько-російського геніального письменника – Гоголя. Те, що такий вплив був і що Микола Гоголь був добре обізнаний із творами П. Гулака-Артемівського, П. Филипович аргументує епіграфами з творів «харківського романтика» у деяких творах М. Гоголя [див.: 2, с.466], а також іншими запозиченнями: «Виразно позначився на творах Гоголя вплив Гулака-Артемівського. До XII розділу «Сорочинського ярмарку» дано епіграф з «Пана та Собаки», що позначився і на тому епізоді розділу, де «оба кума прийнялись всхлипувати навзряд». М.І. Петров зазначав уже, – продовжує П. Филипович, – що найменша сварливого подружжя в цьому оповіданні взято з байки Гулака-Артемівського «Солопій і Хівря». В.В. Гіппіус (гоголезнавець – В.П.) висловив думку, що мотив продажу душі чортові («Загублена грамота») можна виводити «не тільки з Гете та Жуковського, а й з балади Гулака-Артемівського «Твордовський»... Треба що баладу Гулака-Артемівського згадати й у зв'язку з образом чорта в «Ночі проти Різдва»... [2, с.470, 471].

Павло Филипович аргументовано знаходить і видимі типологічні паралелі «від» П. Гулака-Артемівського «до» М. Гоголя «на вироблення розповідної манери Гоголевої» у «Вечорах на хуторі поблизу Диканьки». Зокрема, Гоголева передмова до «Вечорів» «виявляє собою типовий зразок живої «усної» розповіді з різноманітними артикуляційними рухами, і веде свою генезу не лише від усної словесності – анекдоту, казки і т. ін., а й від «післямов» Гулака-Артемівського до своїх творів, друкованих в харківському журналі «Украинский вестник» (1818-1819)...» [2, с.473]. Тут називаються «писульки» Гулака-Артемівського до «Солопія та Хіврі», «Пана та Собаки», «Дещо про того Гараська». «Розповідна проза Гулака-Артемівського, – стверджує П. Филипович, – допомогла Гоголеві виробляти свої стилістичні засоби...» [2, с.475]. Учений тут наводить розлогі цитати з «писульок» харківського професора.

У деяких інших працях П. Филиповича натрапляємо на цікаві інформаційно-аналітичні «зернинки» стосовно П. Гулака-Артемівського та окремих його творів. Скажімо, в розлогі статті «Віддуки Бюргерової «Ленори» в українській літературі» її автор веде мову про певну «українізацію» деяких перекладів згаданого твору і першій Гулака-Артемівського в такій практиці (мовиться про «українізацію» в дусі котляревщини – бурлескно-травестійну) [див.: 2, с.64, 85]. У нарисі «Соціальне обличчя українського читача 30-40-х рр. XIX ст.» П. Филипович цитує слова одного з учасників похорону П. Гулака-Артемівського, за якими (тобто словами) в 20-30-х рр. «саовные государственные люди, как Репнин, Паскевич и многие другие услаждали свои досуги» творами Гулака-Артемівського [див.: 3, с.20-21]. У тому ж нарисі його автор пише про сильне враження, яке справив Шевченків «Кобзар» на сучасників, серед яких називається й П. Гулак-Артемівський.

Отже, навіть попри відсутність окремих розвідок про П. Гулака-Артемовського, П. Филипович у різних своїх публікаціях зумів означити ряд вельми посутніх думок про одного з перших класиків нової української літератури.

Список використаних джерел:

1. Филипович П. Шевченкознавчі студії / П. Филипович. – Черкаси, 2002. – 220 с.
2. Филипович П. Літературознавчі студії. Компаративістика : статті, рецензії / П. Филипович ; упорядн. В. Поліщук. – Черкаси, 2008. – 644 с.
3. Филипович П. Літературно-критичні статті / П. Филипович. – К., 1991. – 192 с.

The article introduces some of the most fundamental ideas of P. Fylypovych about P.P. Hulak-Artemovsky's literary work – from his rigid and sarcastic analytics to his acknowledgement of the port's role in the search for new literary ways.

Key words and word-combination: imitation of Kotliarevsky's work, ethnographic uniqueness, vulgar social thinking, romantic ballad, searcher for new social ways.

Отримано: 16.04.2013 р.

УДК 811.161.2'282(477.43):811.161.2'373.21

І. М. Потапчук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

НАРОДНІ НАЗВИ ЧАСТИН РІЧКИ ТА СПОСОБУ РУХУ ВОДИ В НІЙ У ЗАХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

У статті проаналізовано реалізацію найменувань на позначення частин річки та способу руху води в ній у західноподільських говірках, відзначено нестійкість і коливання значень зафіксованих лексем, визначено типові загальноукраїнські елементи й ареальну специфіку номінацій географічних реалій.

Ключові слова і словосполучення: сема, лексема, семантика, західноподільське діалектне мовлення, народна географічна термінологія.

Професор Іван Огієнко у своїх працях закликав до збагачення українського словника завдяки записуванню «мовних ріжниць», тобто слів, які належать до «якогось українського діалекту» і визначають «мовні окремішності кожного села» [21, с.151-152]. І хоч з часу, як пролунали ці заклики, минуло вже вісімдесят років і у царині діалектології є значні наукові здобутки, та все-таки студії щодо функціонування різних тематичних груп лексики у говірковому мовленні так само актуальні. Сказане стосується й народної географічної термінології.

Зважаючи на відсутність системних студій над народною географічною термінологією (зокрема назвами гідрорельєфу), що функціонує у західноподільських говірках, запропонований матеріал видається нам цінним.

Завдання нашої статті: подати апелятиви на позначення частин річки та способу руху води в ній у народній географічній терміносистемі досліджуваної території, виявити закономірності функціонування лексем, простежити ареальні особливості.

На території області протікає 93 ріки, що належать до рівнинного типу.

Ріки південної частини області беруть початок з південного схилу Волино-Подільської височини і течуть на південь і південний схід. Спочатку вони течуть повільно, мають неглибокі долини, а потім переперізують